

## 2. Deconstrucția datoriei și carității în responsabilitate

Analiza kantiană a ideii de *voință bună* se bazează pe prezumția existenței *lucrului bun*, de tipul *lucrului în sine*, care nu are nici o determinare, și nici o calitate. Un lucru *bun* este bun în sine, fără a fi *bun* pentru cineva și *rău* pentru altcineva, bun într-un anumit context și rău într-un altul. *Binele* în sine este o universală, independentă de context.

Asociată ideii de *voință bună*, în etica lui Kant, apare raportarea persoanei bune, exclusiv la legea morală, privită sub forma imperativului moral. Decizia luată în consens cu *voința bună* este aceea care implică valoare morală, cu rol în ghidarea comportamentului.

### 2.1. Deconstrucția datoriei etice

Ideea de *voință bună* la Kant face referire la starea individului în sine, transpunerea *voinței bune* în plan social realizându-se prin constrângere socială care generează răspundere. Noțiunea de răspundere poate fi reinterpretată din perspectiva individului care manifestă *voință bună*, conducând la apariția responsabilității, ca rezultat al deconstrucției datoriei.

Potrivit lui Robert Johnson<sup>72</sup>, Kant pleacă de la premisa că *voința bună* este valorizată în sine, fără a i se putea determina limite sau particularități, lucru ce implică în opinia autorului citat, două posibile interpretări. O primă interpretare ar fi că, spre deosebire de oricare altă virtute, nu poate exista nici o circumstanță în care *voința bună* să nu fie de dorit. Pentru orice altă virtute, decât cea a *voinței bune*, pot exista

---

<sup>72</sup> Robert Johnson, "The Moral Law as Causal Law," in *Kant's 'Groundwork of the Metaphysics of Morals': A Critical Guide*, J. Timmerman (ed.), Cambridge University Press, 2010.

situații contextuale, în care acestea își pierd parțial sau complet valoarea morală. Curajul poate implica, spre exemplu, situații în care exercitarea acestuia să ducă la acte de nedreptate, pierzându-și valoarea morală. Prin voința bună ar trebui în acest context să înțelegem voința de a fi bun și a face binele, în orice situație. Chiar dacă consecințele unui act pot implica un rău, voința de a face binele nu este diminuată de acestea. Etica lui Kant este una a intenției morale, și nu a consecințelor. Doar o etică a intenției se poate baza pe legea morală, deoarece consecințele nu sunt toate supuse rațiunii, putând apărea consecințe independente de voința persoanei care nu ar putea fi prevăzute. O a doua interpretare conduce spre ideea conform căreia, a avea și a menține bunătatea morală a individului este condiția necesară valorificării și căutării oricărui altor lucruri sau calități dorite. Doar bunătatea legitimează posesia lucrurilor dorite sau urmărirea obținerii lor. Kant vede în voința bună acea voință în baza căreia deciziile sunt luate în conformitate cu imperativele morale și prin raportare la legea morală. Optica individului transformă legea într-o formă de restrângere a propriilor libertăți. Legea morală este acceptată ca necesară și decisivă doar de acea voință în care există și se lasă motivată de sentimentul datoriei. Accepțiunea kantiană asupra datoriei presupune ca individul să acționeze în respect față de lege, doar pentru că aceasta este considerată datoria noastră morală. Sunt imperative acele legi care sunt congruente cu propria rațiune morală. Legile care nu contravin proprii rațiuni morale, dar nici nu derivă din aceasta sunt opționale, iar acele legi care contravin rațiunii morale vor trebui respinse<sup>73</sup>.

Legea universală este considerată acea lege care i se impune individului, prin propria rațiune morală. Aceasta ar trebui să aibă caracterul universal și evident conștiinței prin ea însăși. Astfel Kant formulează principiul "imperativului

---

<sup>73</sup> Robert Johnson, "Kant's Moral Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), pp. 1- 44.

categoric": "Acționează în așa fel încât maxima acțiunilor tale să poată fi impusă ca lege universală"<sup>74</sup>, principiu ce este considerat fundament al moralei. Astfel de principii universale și evidente sunt de exemplu, respectul pentru libertate, demnitate umană și datorie, care se impun de la sine rațiunii, pot constitui fundamentele oricăror drepturi naturale, implicit oricărei normativități etice sau juridice. Atragem atenția asupra necesității unor astfel de fundamente care să se impună de la sine rațiunii, și care să poată fundamenta un drept pozitiv, pe baza ideii de drepturi naturale. Astfel, dreptul la demnitate poate fi invocat în combaterea torturii și a oricăror tratamente inumane, a experiențelor care lezează demnitatea ființei umane, inclusiv a celei potențiale. Este necesară trasarea unei delimitări între abordările filosofice esențialiste și universaliste, care vorbesc despre rațiunea practică în sine, și abordările bioetice, care vorbesc despre omul în situație concretă, și a cărei sursă a demnității nu poate fi regăsită în existența unei rațiuni practice.

În definirea conceptului de *datorie*, Kant trimite la construcția datoriei care implică voința bună. Se face delimitarea acțiunilor făcute din datorie sau din interes egoist, Kant afirmând dificultatea cu care se poate face o distincție între astfel de acțiuni, atunci când acțiunea este "conformă datoriei, și subiectul mai are pe deasupra și înclinație nemijlocită pentru ea"<sup>75</sup>. O formă a datoriei enunțate de Kant este asigurarea propriei fericiri, întrucât contextul nefavorabil individului îl poate dirija spre nerespectarea datoriei, însă chiar și fără a considera datoria, indivizii au o puternică orientare spre fericire, înspre aceasta convergând toate înclinațiile. Asigurarea și definirea fericirii conduce la potențiala situație de încălcare a altor înclinații, luând în considerare vastul spectru al acestora, pe care individul le poate considera sau asocia fericirii. În absența unei delimitări concrete a conceptului

---

<sup>74</sup> Immanuel Kant, *op. cit.*, p. 39.

<sup>75</sup> *Ibidem*, p. 15.

de fericire, fiecare om își stabilește propriile standarde ale acesteia, funcție de ceea ce promite, sau de timpul în care efectiv aceasta poate fi satisfăcută.

Kant face trimitere la pasajele din Scriptură în care ni se poruncește să ne iubim aproapele și chiar dușmanul, acesta considerând că iubirea, ca înclinație, nu poate fi poruncită, însă binefacerea din datorie devine iubirea practică, nu patologică, care rezidă din voință, nu din senzație<sup>76</sup>. Această primă teză kantiană cu privire la datorie, care afirmă că o acțiune are adevărată valoare morală doar când este realizată *din datorie*, nu doar *conform datoriei*, este continuată de a doua teză, potrivit căreia, o acțiune realizată *din datorie* își are valoarea morală în maxima după care este determinată, și nu în scopul care trebuie atins prin săvârșirea ei. Valoarea morală este dependentă de principiul voinței, în virtutea căruia a fost săvârșită acțiunea. Voința interferează între principiul ei *apriori*, formal, și mobilul ei *posteriori*, material. Cea de-a treia teză, formulată ca fiind în complementaritate cu cele două, susține că „datoria este necesitatea de a îndeplini o acțiune din respect pentru lege” – un individ poate avea înclinație spre obiectul acțiunii lui, dar nu va avea respect, din cauza faptului că acțiunea respectivă este doar efectul, și nu „activitatea unei voințe”. Doar ceea ce este relaționat cu voința individului ca principiu, doar simpla lege în sine poate fi obiect de respect, prin urmare o poruncă<sup>77</sup>.

Kant trasează în contextul definirii datoriei, diferența dintre acțiunile realizate din înclinație, și cele făcute din datorie, pentru a se îndrepta spre voința bună în sine: „valoarea pe care o respect este cu mult superioară valorii aceleia care este elogiată de înclinație (...) necesitatea de a acționa din respectul pur pentru legea practică este ceea ce constituie datoria, căreia orice alt mobil trebuie să-i cedeze, fiindcă ea este condiția unei

---

<sup>76</sup> *Ibidem*, p. 17.

<sup>77</sup> *Ibidem*, pp. 17-18.

voințe bune în sine, a cărei valoare este superioară tuturor valorilor”<sup>78</sup>.

Legea, pentru Kant este considerentul acțiunii oricărui lucru al naturii, singura ființă care poate acționa după reprezentările legilor fiind ființa rațională, conform principiilor, prin urmare doar ființa rațională are *voință*. “Reprezentarea unui principiu obiectiv, întrucât este constrângător prin voință, se numește o poruncă (a rațiunii), și formula poruncii se numește un *imperativ*”. Imperativele, exprimate prin *trebuie*, sunt diferențiate de Kant ca fiind *ipotetice* sau *categoriale*. Imperativele ipotetice exprimă necesitatea practică a unei acțiuni posibile, considerată mijloc pentru a obține altceva dorit, în timp ce imperativul categoric va exprima o „acțiune ca obiectiv necesară în sine, independent de orice alt scop”<sup>79</sup>.

Imperativul categoric kantian poate fi considerat ca o modalitate de a determina propriile datorii morale. Caracterul de *categoric* este dat de aplicabilitatea universală, cel de *imperativ* fiind dat de caracterul ultimativ și de excluderea oricărui alternative. Imperativul categoric se definește prin enunțarea a două formulări. Prima formulare afirmă "Acționează în așa fel încât maxima acțiunilor tale să poată fi impusă ca lege universală", iar cea de-a doua formulare implică a acționa „astfel ca să folosești umanitatea atât în persoana ta, cât și în persoana oricui altuia, totdeauna în același timp ca scop, iar niciodată numai ca mijloc.”<sup>80</sup>

În etica lui Kant, rațiunea practică este generică, și nu este contextualizată funcție de individul social real. Individul în calitate de agent moral nu-și bazează deciziile pe rațiunea practică și este influențat de preferințe, idei preconcepute, mediu social, etc. În contextul profesional al serviciilor sociale, judecata și decizia profesională, ar trebui întemeiate pe rațiunea

---

<sup>78</sup> *Ibidem*, p. 21.

<sup>79</sup> *Ibidem*, pp. 31-32.

<sup>80</sup> *Ibidem*, pp. 39-47.

morală, însă nivelul de competență, gradul de stres ocupațional, pregătirea profesională etc., conduc la necesitatea apelării la o a doua opinie profesională. Această a doua opinie este, în viziunea noastră, opinia expertului etic și implicit a supervisorului de etică. Am răspuns în lucrarea de față la eventuala obiecție, potrivit căreia supervizarea de etică ar fi neconformă cu o etică de tip deontologic, supervisorul neanulând capacitatea de agent moral a supervizatului. Funcția supervisorului de etică este cea de excludere a practicilor neconforme cu dezvoltarea autonomiei clientului, rolul serviciilor sociale fiind acela de a restabili autonomia morală, socială și funcțională a clientului aflat într-o stare de vulnerabilitate.

### 2.1.1. „Amurgul datoriei” în etica postmoralistă

Premodernitatea și modernitatea timpurie pun accentul pe structură, încercând să identifice o ordine naturală, care să fie un rezultat al ordinii divine. Prima deconstrucție a structurilor universale ca metapovestiri are loc în modernitate odată cu secularizarea vieții publice, și apariția distincției între sfera publică și cea privată.

Modernitatea poate fi înțeleasă ca triumf al democrației, ca primă impunere formală a pluralului în fața unului, demosul înlocuind regele – titular al suveranității, voința absolută a suveranului fiind înlocuită de voința majorității, care are mai multe voci în componența sa.

Democrația actuală, individualistă, deconstruiește orice formă de structură, plasând-o la nivelul dependenței absolute de context.

Începutul modernității democratice a fost perioada culminantă a datoriei față de sine, laicizarea moralei înălțând idealul demnității inalienabile a omului, și implicit datorii față

de sine, care stau la baza demnității<sup>81</sup>. Morala lui Kant a fost morala care și-a impus autoritatea prin dimensiunea imperativă a datoriei, morală care în modernitate este asociată religiei datoriei laice, Gilles Lipovetsky considerând că “datoriile individuale constituie datorii absolute, atât față de trup, cât și față de suflet”<sup>82</sup>.

Gilles Lipovetsky abordează, în contextul unei gândiri postmoderne, condiția actuală a societății de consum, raportată la acea etică nedureroasă, tratând datoria sub aspectul unui amurg generat de dinamica și influențele epocii noastre, și invitându-ne totodată să concepem epoca postmodernă ca pe un „haos organizator”<sup>83</sup>.

Înainte de a aprofunda percepția sa asupra perioadei postmoraliste, Lipovetsky realizează o introducere în contextul secularizării eticii, lucrarea sa, *Amurgul datoriei. Etica nedureroasă a noilor timpuri democratice*, expunând cu succes procesul deconstructiv al conceptului de datorie, îndepărtându-se de viziunea kantiană asupra datoriei morale față de sine.

Sunt evidențiate etapele secularizării eticii, primul „val al eticii moderne laice” luând amploare între secolele al XVIII-lea și al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, etapă caracterizată de noțiunea de *obligație înfinită*, de *datorie absolută*. Modernii, în procesul lor de profesare a cultului virtuților laice, de gloriificare a individului care se jertfește familiei, patriei sau istoriei, s-au îndepărtat de “tradiția renunțării la sine”, introducând chiar cadrul religios al “imperativului nelimitat al datoriei”, acest prim ciclu al moralei moderne acționând ca religie a datoriei laice<sup>84</sup>. Sfârșitului acestui ciclu îi urmează o nouă etapă a procesului de secularizare a moralei, care implică “dizolvarea socială a formei religioase a eticii”, denumită drept

---

<sup>81</sup> Gilles Lipovetsky, *Amurgul datoriei...op.cit.*, p. 95.

<sup>82</sup> *Ibidem*, p. 95.

<sup>83</sup> *Ibidem*, p. 24.

<sup>84</sup> *Ibidem*, pp. 19-20.

*epoca postdatoriei*. Această a doua epocă se caracterizează printr-o societate care suprimează toate valorile legate de sacrificiu, cultura cotidiană nu se mai raportează la imperativul datoriei, urmărindu-se mai curând bunăstarea și fericirea. Etica se înscrie în ieșirea din religie, cursul istoriei moderne conducând la formarea societăților postmoraliste, așa cum Lipovetsky susține.<sup>85</sup>

Societatea postmoralistă, în accepțiune lipovetskiană, este definită de apetența pentru bunăstare, legitimează dreptul individual la autonomie, fericire etc., și refuză retorica unei datorii austere, integrale.

Lipovetsky folosește în lucrarea sa termeni antinomici pentru a descrie conceptul de *postdatorie*. Postdatoria are impact în împărțirea democrației, născându-se simultan normalizarea și lipsa oricăror norme, excludere și integrare crescute, mai multă oroare față de actele violente, dar și mai mare dezinteresul față de delicvenți etc. Individualismul se extinde tot la nivel antinomic, fiind simultan integrat și autonom, fragmentarea democrațiilor implicând „două logici antinomice ale individualismului”. Lipovetsky vorbește despre un individualism cu orientări spre reguli morale, echitate, un individualism responsabil, și un individualism al fiecăruia, fără interes pentru celălalt, un individualism iresponsabil. Ne-am îndepărtat de orice model de ansamblu credibil, ajungând “să respingem chiar și imperativul datoriei sublime”, Lipovetsky marcând acest fapt ca pe „un succes al eticii”, care își manifestă autoritatea. Orientarea spre etică a democrațiilor poate fi considerată un moment oportun pentru acestea, în a demonstra conștientizarea noastră în a fi mai responsabili față de viitor<sup>86</sup>.

Este promovată necesitatea „respingerii eticii bazate pe convingere și a moralismului mâinii invizibile”, în favoarea unei etici bazată pe comunicare, și a unei etici a responsabilității, a

---

<sup>85</sup> *Ibidem*, pp. 19-20.

<sup>86</sup> *Ibidem*, pp. 23-25.



cărei orientare să fie spre căutarea echilibrului dintre eficacitate și echitate, profitul și beneficiul angajaților, solidaritate și libertate, respectul pentru individ și binele colectiv etc. În democrație există doar indivizi liberi și care se aseamănă, și sunt caracterizați de responsabilitatea față de ei înșiși, și definiți în mod egal față de datorie.

Ieșind din contextul religios, responsabilitatea morală a individului s-a manifestat ca într-o „conomie a dependenței profane a determinării sociale și a deposedării subiective”, dezvoltându-se un proces de “deresponsabilizare parțială” a individului. Totodată, îndepărtarea de canoanele creștine a fost acompaniată de triumful valorilor etice, unde imperativul moral devine instanța de judecată a tuturor acțiunilor umane, luând ființă acea suveranitate a datoriei propriu-zise etice.<sup>87</sup>

În lucrarea *Amurgul datoriei...*, Lipovetsky enunță gradual trecere eticii din epoca modernă spre cea postmodernă, și sesizează faptul că începând cu mijlocul secolului al XX-lea, își face apariția acea reglementare socială a valorilor morale, care nu mai au ca punct de referință *datoria*. Filosoful enunță intrarea într-o epocă postmoralistă a democrațiilor, cultura bazată pe sacrificiu apunând. Etica în sine s-a adaptat contextului social și economic, devenind consensuală, și este cea datorită căreia oamenii acționează, sau nu, echilibrat. Se realizează un schimb de valori, dorim și ne raportăm la reguli drepte, echitabile și echilibrate, nu acele reguli care ne impun renunțarea la noi înșine; responsabilitatea este cea care ne recomandă în raporturile noastre familiale, comunitare, sociale, și nu datoria în sine. Datoria absolută se dizolvă în favoarea valorilor individualiste, care vizează obținerea fericirii, „morală se reciclează în spectacol și comunicare de întreprindere, militantismul datoriei se metamorfozează în consum interactiv și festiv de bune sentimente.”<sup>88</sup> Datoria în societatea

---

<sup>87</sup> *Ibidem*, pp. 41-43.

<sup>88</sup> *Ibidem*, pp. 57-59.

postmoralistă este pusă sub un con de umbră, aceeași societate postmoralistă plasând sacrificiul Eului pe o poziție inferioară, ideea în Sine de sacrificiu al Eului pierzându-și legitimitatea socială.

Acest consum interactiv și festiv de bune sentimente nu face altceva decât să realizeze tranziția spre o nouă dimensiune a postmoralității, cea definită de hiperconsumerism, ce aduce o nouă raportare față de celălalt, față de lucruri și timp, față de sine. Lipovetsky tratează în lucrarea *Fericirea paradoxală. Eseu asupra societății de hiperconsum*<sup>89</sup>, contextul societății hiperconsumeriste și efectele sale în plan social, economic, etc. Instaurarea unei noi faze a capitalismului de consum – cea a societății de hiperconsum – este fenomenul a cărui funcționare și impact asupra existenței umane sunt dezbătute de Lipovetsky.

În societatea actuală, individul asistă la o transformare continuă a pieței economice, acesta fiind elementul principal căruia îi sunt adresate cumulul de strategii de consum. Într-o „economie a cumpărătorului” așa cum Lipovetsky o enunță, consumatorul se impune ca stăpân al universului, făcându-și prezența un *homo consumericus*. Individul contemporan trece printr-o metamorfoză rapidă, de la un “consumator supus constrângerilor poziției sociale, spre un hiperconsumator avid de experiențe emoționale și de un trai mereu mai bun, preocupat de calitatea vieții, de sănătate, de mărci și de autenticitate, de imediat și de comunicare”<sup>90</sup>, societatea în care trăim funcționând cu hiperconsum, nu prin reducerea consumului<sup>91</sup>.

Suntem martori la declasarea continuă a datoriei din construcția individului postmodern, orientările principale fiind

---

<sup>89</sup> Gilles Lipovetsky, *Fericirea paradoxală. Eseu asupra societății de hiperconsum*, Traducere de Mihai Ungurean, Editura Polirom, Iasi, 2007.

<sup>90</sup> *Ibidem*, p. 7.

<sup>91</sup> *Ibidem*, p. 19.

cele determinante al bunăstării, aceeași condiție necesar de îndeplinit, pe care Lipovetsky o identifică în lucrarea *Amurgul datoriei...*, drept căutarea bunăstării<sup>92</sup> și a unei vieți mai bune pentru sine și pentru ai săi, ocupând un loc central la nivelul civilizației consumeriste<sup>93</sup>. Societățile supradzvoltate se definesc ca promotor al fericirii și plăcerii, Lipovetsky realizând un tablou incredibil al specificului marketabil al socialului, prin asocierea imaginarului de basm al societăților opulente, cu o “grădină a desfătărilor”, unde „bunăstarea a devenit zeu, consumul este templul, iar trupul este cartea sfântă”.

Filosoful propune cinci modele paradigmatiche, care determină înțelegerea plăcerii și a fericirii în societățile contemporane. Un prim model afirmă faptul că societățile consumeriste sunt definite de un set de stimulări continue a nevoilor, sistem generator de frustrare și decepție, în condițiile în care sunt lansate invitații la fericirea la care toată societatea are de fapt acces. Într-o societate în care exaltează cel mai intens fericirea și celebrarea acesteia, această societate este guvernată de principiul pauperității, fiind lipsită de mijloace de a atinge fericirea. Un alt model paradigmatic, determinant al inteligibilității plăcerii la nivel social, este acela care interpretează universul nevoilor multiplicat, în urma manifestării la extremă a principiului hedonist primând dorința de satisfacere deplină și imediată. În contradicție cu acest model, este enunțat cel de-al treilea model, caracterizat prin ampla desfășurare de forțe a societății ghidate de „exelență, competiție și urgență”, urmărindu-se exploatarea maximă a potențialului și depășirea de sine. Modelul numit de Lipovetsky *Nemesis*, este cel de-al patrulea model, conform căruia societățile se află sub semnul conflictelor interumane, al invidiei, al neplăcerii de a contempla succesul și fericirea

---

<sup>92</sup> Gilles Lipovetsky, *Amurgul datoriei*, op. cit., pp. 61-66.

<sup>93</sup> Gilles Lipovetsky, *Fericirea paradoxală. Eseu asupra societății de hipercunsum*, op. cit., p. 9.